

Socijalna distanca prema vršnjacima različitih etničkih grupa – utjecaj percipiranih razrednih normi i ostvarenog kontakta

UDK: 37.063.3:323.1
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 30. 05. 2016.

Dr. sc. Jasmina Tomašić Humer¹
Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet u Osijeku
jtomasic@ffos.hr

Marija Milić²
Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet u Osijeku
mmilic@ffos.hr

Sažetak

Cilj istraživanja bio je utvrditi ulogu percipiranih razrednih normi i međugrupnog kontakta u zauzimanju socijalne distance prema vršnjacima etničkih grupa Nijemaca i Roma. Kako bi se zahvatile moguće razvojne promjene u socijalnoj distanci, istraživanje je ponovljeno nakon godinu dana na istim sudionicima. Uzorak u istraživanju činilo je 275 učenika sedmog razreda (143 dječaka) u prvoj te 245 učenika (121 dječak) u drugoj točki mjerenja.

¹ Jasmina Tomašić Humer je poslijedoktorandica. Područje znanstvenog interesa vezano joj je uz međugrupne odnose, posebno razvoj stavova i predrasuda kod djece i adolescenata.

² Marija Milić je asistentica, doktorandica je na poslijediplomskom doktorskom studiju psihologije na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Područje znanstvenog interesa vezano joj je uz kognitivnu psihologiju. Sudjelovala je kao suradnik na znanstvenom i više stručnih projekata.

Višu razinu socijalne distance sudionici su iskazali prema grupi Roma te je pronađen utjecaj percipirane razredne norme isključivanja na razinu socijalne distance prema toj grupi. Sudionici koji su imali ranije ostvaren kontakt s Nijemcima iskazali su manje razine socijalne distance prema Nijemcima. U drugoj točki mjerenja socijalna distanca prema Romima se smanjila, a prema Nijemcima povećala, ali je i dalje ostala veća prema grupi Roma.

Ključne riječi: norme; ostvareni kontakt; socijalna distanca

Uvod

Današnja kulturno i etnički heterogena društva karakteriziraju svakodnevni susreti pripadnika različitih etničkih grupa. Rani razvoj negativnih ili pozitivnih stavova kod djece i adolescenata prema vanjskim grupama temelj je diskriminacijskog, odnosno, tolerantnog ponašanja u odrasloj dobi (Zemore, Fiske i Kim, 2000.). U periodu srednjeg djetinjstva djeca se počinju značajnije uključivati u stabilne društvene grupe (Ruble i sur., 2004.). Članstvo u željenoj grupi postaje sastavni dio djetetovog pojma o sebi (Bennett i Sani, 2008.), a vršnjaci postaju sve važniji izvor socijalnih informacija (McGlothlin, Edmonds i Killen, 2007.; Nesdale, 2004.). Nadalje, kako u toj dobi postoje organizirani institucijski kontakti pripadnika različitih etničkih grupa, škola predstavlja kontekst u kojem je najlakše, ne samo proučavati međugrupne odnose, već i provoditi različite intervencije poboljšanja međugrupnih odnosa (Pettigrew i Tropp, 2011.; Tropp i Prenovost, 2008.). Za kvalitetu međugrupnih odnosa, osim identifikacije s vlastitom grupom (Nesdale, 2004.), važan utjecaj imaju norme vlastite grupe (Nesdale i Kokkoris, 2005.; Nesdale i sur., 2005.) Norme predstavljaju prikladne stavove, vjerovanja i ponašanja pripadnika određene grupe (Nesdale, 2011.). Utvrđeno je da ukoliko u grupi postoji norma isključivanja, dolazi do porasta predrasuda prema vanjskoj grupi (Monteiro, França i Rodrigues, 2009., Nesdale i Kokkoris, 2005.; Nesdale i sur., 2005.). Ukoliko u razredu vlada norma uključivanja (a ne isključivanja) pripadnika različitih vanjskih grupa, učenici, posljedično, pozitivnije procjenjuju pripadnike vanjskih grupa (Feddes, Noack i Rutland, 2009.; Fitzroy i Rutland, 2010.; Rutland i sur., 2005.; Verkuyten, 2001.). Nadalje, osim vršnjačkih, značajni utjecaj na međugrupne odnose imaju i šire društvene norme. U društvima u kojima različiti socijalni agensi npr. roditelji i nastavnici šalju poruke da je diskriminacija neprikladna (Rutland i sur., 2005.) djeca već u dobi nakon 7. godine ne izražavaju svoje predrasude, već pri vrednovanju vanjskih grupa često koriste samoprezentacijske strategije (Banerjee, 2002.), odnosno, iskazivanje svojih predrasuda prilagođavaju očekivanjima okoline.

Grupne norme, osim definiranja prikladnosti izražavanja predrasuda, utječu i na razinu ostvarenog kontakta s pripadnicima vanjskih grupa (Jugert, Noack i Rutland, 2011.; Tropp, O'Brien i Migacheva, 2014.). Prema hipotezi kontakta (Allport, 1954.), kontakt s vanjskom grupom trebao bi dovesti do boljih međugrupnih odnosa, odnosno do smanjenja socijalne distance (Mihić i Mihić, 2004.; Pettigrew, 1998.; Zervoulis i Lyons, 2002.). Naravno, nije dovoljno ostvariti bilo kakav kontakt među grupama, već bi taj kontakt trebao biti optimalan, dakle, trebao bi postojati jednak status pripadnika različitih grupa, zajednički ciljevi grupa, međugrupna suradnja te potpora autoriteta (Allport, 1954.; Pettigrew i Tropp, 2006.). U skladu s tim, kreiranje uvjeta optimalnog kontakta osobito je važno u školskom okruženju. Ukoliko učenici percipiraju da vodstvo škole i učitelji potiču pozitivan međuetnički kontakt, onda i oni sami iskazuju pozitivnije međugrupne stavove i veću otvorenost za formiranje međuetničkih prijateljstava (Jugert i sur., 2011.; Nesdale i Lawson, 2011.; Tropp i sur., 2014.). Rezultati većeg broja istraživanja potvrđuju kako djeca negativnije evaluiraju one vanjske grupe koje se u njihovom društvu tradicionalno doživljavaju kao neprijateljske (Bennett i sur., 2004.; Enesco i sur., 2005). Ukoliko se putem npr. medija, poruka u školi i roditelja, prenose informacije o prikladnosti diskriminacijskog ponašanja, djeca mogu prema vanjskim grupama iskazati stavove koji su čak i negativniji od stavova roditelja (npr. Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008.).

Iako bi načelno, iz razvojne perspektive, s porastom dobi te razvojem kognitivnih sposobnosti kao i sposobnosti zauzimanja tuđe perspektive (Aboud, 2005.), trebalo doći do poboljšanja međugrupnih odnosa (smanjenja diskriminacije), nije utvrđeno postojanje općeg razvojnog obrasca međugrupnih odnosa u različitim međugrupnim kontekstima (Oppenheimer, 2011.). Istraživanja međugrupnih odnosa provedena na različitim etničkim grupama ponekad ukazuju na dobnu stagnaciju (Gallagher i Cairns, 2011.; Reizábal i Ortiz, 2011.), a ponekad na pogoršanje (Teichman, 2001.) ili poboljšanje (Oppenheimer, 2011.) međugrupnih odnosa.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati socijalnu distancu adolescenata prema vršnjacima različitih etničkih grupa (Roma i Nijemaca) te utvrditi utjecaj percipiranih razrednih normi i ostvarenog kontakta na navedenu distancu. Nadalje, zanimale su nas moguće razvojne promjene u socijalnoj distanci nakon perioda od godine dana. Grupa Roma odabrana je jer je ona najugroženija manjina u centralnoj i istočnoj Europi (Csepeli i Simon, 2004.), o kojoj prevladavaju stereotipi kao o "prljavima" i "prosjacima" (Löw Stanić, 2014.; Penić, Grgić i Šepec, 2005.). Prema njima u našem društvu i odrasli (Čorkalo i Kamenov, 2003.) i djeca i adolescenti (Blažević Simić, 2011.; Hrvatić, 1996.; Hrvatić, 2004.; Maričić, Kamenov i Horvat, 2012.; Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004.) standardno izražavaju visoke razine predrasuda. Druga etnička grupa, Nijemci, odabrana je jer su ranija istraživanja pokazala niske razine so-

cijalne distance prema navedenoj grupi (Blažević Simić, 2011.; Mrnjauš, 2013.). Iako različita istraživanja ukazuju na važnost normi za međugrupne odnose, u Hrvatskoj do sada nije provedeno istraživanje koje bi ispitalo taj utjecaj, stoga su odabrane dvije etničke grupe koje imaju različit status u našem društvu, i pretpostavljeno, prema kojima vladaju različite društvene norme. S obzirom na već navedenu važnost škole za međugrupne odnose (Tropp i Prenovost, 2008.), istraživanje smo odlučili smjestiti u školski, odnosno, razredni kontekst.

Pretpostavili smo da će i nakon kontrole varijable spola, sudionici koji percipiraju kako u razredu ne postoji norma isključivanja na temelju etničke pripadnosti te oni koji već imaju ostvaren kontakt s pripadnicima različitih etničkih grupa iskazati niže razine socijalne distance prema pripadnicima različitih etničkih grupa. Što se tiče očekivanih razvojnih promjena, premda rezultati ranijih istraživanja nisu konzistentni, a prema našim saznanjima u Hrvatskoj nije provedeno niti jedno longitudinalno istraživanje ovog tipa, pretpostavili smo kako će u skladu sa sociokognitivnim modelom (Aboud, 2005.) nakon perioda od godinu dana sudionici iskazati niže razine socijalne distance prema obje vanjske grupe.

Metode

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N = 275$ učenika ($n = 152$ dječaka) sedmog razreda iz pet osnovnih škola u Virovitičko-podravskoj županiji (tri gradske i dvije seoske škole). Prosječna dob sudionika iznosila je $M = 13,77$ godina, $SD = 0,42$. Istraživanje je na istim sudionicima ponovljeno nakon godinu dana. U drugoj točki mjerenja sudjelovalo je $N = 245$ učenika ($n = 121$ dječak). Prosječna dob sudionika iznosila je $M = 14,67$ godina, $SD = 0,42$. Osipanje sudionika u drugoj točki mjerenja iznosilo je 11 %. Razlozi odustajanja sudionika bili su uobičajeni za longitudinalno istraživanje (bolest, sudjelovanje na natjecanjima, putovanja, itd.). Nije utvrđena spolna razlika s obzirom na odustajanje sudionika [$\chi^2(1) = 0,22, p = 0,64$].

Postupak

Istraživanje je bilo longitudinalnog karaktera pri čemu je interval između dvije točke mjerenja iznosio oko godinu dana (proljeće 2008. i 2009. godine). U odabranim školama istraživanje je provedeno nakon dobivene suglasnosti ravnatelja. U istraživanju su sudjelovali sudionici čiji su roditelji dali suglasnost za istraživanje te koji su i sami dali usmeni pristanak za sudjelovanje. Sudionicima je naglašeno kako u bilo kojem trenutku mogu odustati od istraživanja. Ispitivanje je provedeno gru-

pno, u sklopu redovnog nastavnog sata i bilo je anonimno. Kako bi bilo moguće upariti upitnike iz različitih točaka mjerenja sudionici su na svoje uratke upisivali šifre.

Instrumenti

Socijalna distanca

Klasična skala socijalne distance (Bogardus, 1925.) modificirana je tako da su čestice razumljive i prihvatljive dječjem/adolescentnom uzorku te da su povezane sa školskim kontekstom. Ukupno je odabrano sedam razina kontakta, stupnjevanih od manjeg prema većem stupnju bliskosti. Najmanju razinu bliskosti predstavljao je kontakt *ići u isti razred*, a najveću *pozvati ga da prespava*. Za svaki predloženi stupanj bliskosti sudionici su odgovarali s "da", ukoliko jesu, odnosno s "ne" ukoliko nisu spremni na tu razinu kontakta. Sudionici su posebno procjenjivali vlastitu spremnost na kontakt s vršnjakom romske i njemačke etničke grupe, pri čemu su djevojčice procjenjivale spremnost na kontakt s djevojčicama navedenih etničkih grupa, a dječaci s dječacima. Ukupan rezultat za svaku etničku grupu izračunat je kao suma svih razina kontakta na koje su sudionici spremni s pripadnikom određene etničke grupe. Maksimalan rezultat, odnosno 7 bodova ostvarili su sudionici spremni na sve oblike kontakata, dakle oni sudionici koji nisu spremni na socijalnu distancu. Sudionici koji nisu spremni na ikakvu razinu kontakta postigli su rezultat od 0 bodova, dakle spremni su na maksimalnu socijalnu distancu. Dobiveni su zadovoljavajući indeksi unutarnje konzistencije Cronbach α ($\alpha_{(Nijemci)} = 0,72$; $\alpha_{(Romi)} = 0,81$).

Ostvareni kontakt

Za mjeru ostvarenog kontakata s pripadnicima različitih etničkih grupa, sudionici su odgovorili na pitanja imaju li prijatelja/poznanika određene etničke pripadnosti. Odgovori su kodirani s 0 i 1, odnosno, kao nepostojanje ili postojanje ostvarenog kontakta.

Percipirane razredne norme isključivanja

Kako bismo ispitali norme u školskom, odnosno, razrednom kontekstu, sudionici su procijenili bi li ostali učenici iz razreda isključivali iz grupe, odnosno, različitih razrednih aktivnosti vršnjake romske i njemačke pripadnosti. Mogući odgovori sudionika bili su: "da" i "ne", a kodirani su s 1 i 0.

Tablica 1. Spremnost na kontakt s pripadnicima romske i njemačke etničke grupe (izražen u postocima) i deskriptivni podaci za skalu socijalne distance prema različitim etničkim grupama u dvije točke mjerenja.

	Prva točka mjerenja		Druga točka mjerenja	
	Romi	Nijemci	Romi	Nijemci
ići u isti razred	76	97	84	93
provoditi odmor	61	92	70	88
pozvati na tulum	47	87	59	83
ići na užinu	43	89	67	79
sjediti u klupi	28	82	46	79
biti najbolji prijatelj	27	73	42	63
pozvati da prespava	13	51	18	50
M	2,95	5,69	3,84	5,34
SD	2,15	1,55	2,15	1,85
min-max.	0-7	0-7	0-7	0-7

Rezultati

Prvo ćemo se osvrnuti na deskriptivne rezultate ispitanih varijabli.

Socijalna distanca

Bez obzira na etničku grupu (Tablica 1.), sudionici su u najvećoj mjeri spremni s pripadnicima vanjske grupe ići u razred, družiti se pod odmorom, pozvati ih na tulum ili se zajedno družiti na užini, sjediti u klupi i biti najbolji prijatelji. Čak 97 % učenika spremno je ići u razred s Nijemcima, a nešto manje 76 % s Romima. Za obje vanjske grupe sudionici su najmanje spremni da pripadnik vanjske grupe "prespava" kod njih. Samo je 13 % učenika spremno da kod njih prespava Rom/kinja, a oko polovice ih je spremno da pripadnik njemačke etničke grupe prespava kod njih. Nakon perioda od godine dana rang poredak spremnosti na kontakt je ostao nepromijenjen (Tablica 1.), no postotak sudionika koji su spremni na različite kontakte s Romima se povećao (za sve oblike kontakta), dok se spremnost za različite oblike kontakta s Nijemcima smanjila.

Sudionici iskazuju višu razinu socijalne distance prema Romima ($M = 2,95$) nego prema Nijemcima ($M = 5,69$; Tablica 1.) što je potvrđeno analizom varijance za zavisne uzorke [$F(1,268) = 374,19$, $p = 0,00$]; t-testom nije utvrđena razlika u socijalnoj distanci prema Romima [$t(269) = 0,32$, $p = 0,75$] ni Nijemcima [$t(269) = 0,11$,

Tablica 2. Frekvencije odgovora s obzirom na ostvareni kontakt i percipiranu normu isključivanja pripadnika različitih etničkih grupa.

Romi		Nijemci	
Ostvareni kontakt			
NE	DA	NE	DA
<i>N</i> = 218	<i>N</i> = 50	<i>N</i> = 113	<i>N</i> = 155
Percipirana razredna norma isključivanja			
NE	DA	NE	DA
<i>N</i> = 121	<i>N</i> = 153	<i>N</i> = 238	<i>N</i> = 36

$p = 0,91$] između sudionika koji su sudjelovali u obje točke mjerenja i onih koji su odustali u drugoj točki mjerenja.

Nadalje, t-testom je utvrđeno postojanje spolne razlike na ukupnoj mjeri socijalne distance prema Romima [$t(269) = 2,24, p = 0,03$], pri čemu su djevojčice iskazale niže razine socijalne distance nego dječaci ($2,68 < 3,26$).

Ostvareni kontakt s pripadnicima različitih etničkih grupa

Podaci pokazuju (Tablica 2.) kako sudionici češće imaju ostvaren kontakt s vršnjacima njemačke etničke grupe 155 (oko 58 % sudionika) nego s Romima (oko 18 % sudionika). Dječaci u većoj mjeri iskazuju postojanje kontakta nego djevojčice s grupom Nijemaca [$\chi^2(1) = 8,42, p = 0,00$], ali ne i grupom Roma [$\chi^2(1) = 0,01, p = 0,92$].

Percipirane razredne norme isključivanja pripadnika različitih etničkih grupa

Sudionici percipiraju veću razinu isključivanja/diskriminiranja vršnjaka romske pripadnosti (Tablica 2.). Naime, ukupno je 121 (oko 44 %) sudionik procijenio kako ostatak njegovog razreda ne bi isključivao Roma iz razrednih aktivnosti, dok čak 238 (oko 87 %) sudionika procjenjuje kako ostali učenici u razredu ne bi isključivali vršnjaka Nijemca. Djevojčice i dječaci se ne razlikuju u percipiranoj razrednoj normi isključivanja Nijemaca [$\chi^2(1) = 1,22, p = 0,27$] dok je za Rome utvrđeno kako djevojčice rjeđe očekuju da u razredu postoji norma njihovog isključivanja [$\chi^2(1) = 9,1, p = 0,00$].

Utjecaj percipiranih razrednih normi i ostvarenog kontakta na socijalnu distancu prema pripadnicima različitih etničkih grupa

Kako bi se provjerilo djeluju li percipirane razredne norme i ostvareni kontakt na socijalnu distancu prema različitim etničkim grupama provedene su dvije analize kovarijance. Kao zavisna varijabla odabrana je socijalna distanca prema jednoj, odnosno, drugoj etničkoj grupi. Ostvareni kontakt i percipirana razredna norma isključivanja odabrane su kao nezavisne varijable, dok je spol u analizu uvršten kao kovarijat.

Za socijalnu distancu prema Romima, utvrđeno je kako je spol značajni kovarijat (djevojčice izražavaju manje razine socijalne distance prema Romima). Nakon kontrole varijable spol, analiza je pokazala kako je percipirana norma isključivanja pripadnika romske manjine imala značajan utjecaj na izraženu razinu socijalne distance [$F(1,260) = 3,98, p = 0,05$]. Sudionici koji su percipirali kako u razredu ne vrijedi norma isključivanja ujedno su i sami spremniji na višu razinu kontakta s pripadnicima te grupe [$M = 2,71 < M = 3,40$]. Nije utvrđen utjecaj kontakta [$F(1,260) = 0,371, p = 0,573$] kao ni interakcija normi i kontakta [$F(2,260) = 2,026, p = 0,156$] na socijalnu distancu prema Romima.

Što se tiče socijalne distance prema grupi Nijemaca, spol se nije pokazao značajnim kovarijatom, dakle, neovisno o spolu, sudionici su pokazali slične razine socijalne distance prema grupi Nijemaca. Nadalje, utvrđen je značajan utjecaj već ostvarenog kontakta na razinu izražene socijalne distance [$F(1,260) = 4,53, p = 0,034$]. Sudionici koji su već ranije ostvarili kontakt s pripadnicima grupe Nijemaca ujedno su iskazali i niže razine socijalne distance prema toj grupi [$M = 5,39 < M = 6,00$]. Percipirane razredne norme [$F(1,260) = 0,306, p = 0,581$], kao ni interakcija percipiranih normi i ostvarenog kontakta [$F(1,260) = 0,120, p = 0,792$] nisu imale utjecaj na razinu socijalne distance prema grupi Nijemaca.

Razvojne promjene u socijalnoj distanci

Kako bismo provjerili je li nakon perioda od godine dana došlo do promjene u socijalnog distanci prema Romima i Nijemcima, proveden je t-test za zavisne uzorke. Za razliku od socijalne distance prema Romima koja se nakon perioda od godine dana smanjila za skoro cijeli bod [$M_I = 2,95, M_{II} = 3,84; t(202) = -4,79, p = 0,00$], socijalna distanca prema Nijemcima povećala se za manje od pola boda [$M_I = 5,69, M_{II} = 5,34; t(202) = 2,61, p = 0,01$]. Iako su socijalne distance prema dvjema grupama postale međusobno sličnije, socijalna distanca prema Nijemcima je i dalje bila statistički značajno niža nego prema Romima [$t(198) = 9,72, p = 0,00$].

Rasprava

Cilj istraživanja bio je utvrditi socijalnu distancu prema različitim etničkim grupama te ispitati utjecaj percipiranih razrednih normi i kontakta s pripadnicima vanjske grupe na izražavanje socijalne distance prema tim grupama. Nadalje, zanimalo nas je dolazi li sa sazrijevanjem do smanjenja distance prema različitim grupama, odnosno, postoji li promjena u razini izražene socijalne distance prema vršnjacima njemačke i romske pripadnosti nakon perioda od godine dana.

Očekivano, i u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja (npr. Blažević Simić, 2011.; Hrvatić, 1996.; Hrvatić, 2004.; Maričić i sur., 2012.; Previšić i sur., 2004.) sudionici su iskazali višu razinu socijalne distance prema Romima, a manju prema Nijemcima. Zanimljiv je i dobiveni rang poredak kontakta na koji su sudionici spremni s pripadnicima etničkih grupa. Sudionici su najmanje spremni pozvati vršnjake vanjskih grupa da "prespavaju kod njih" (13 % Roma i 50 % Nijemaca). Taj rezultat mogao bi biti posljedica sve rjeđe navike djece da prespavaju jedni kod drugih (što bi trebalo dodatno ispitati), ali postoji mogućnost da se "suzdržanost" s obzirom na spavanje u vlastitom domu odnosi samo na pripadnike vanjske nacionalne grupe. Za razliku od ostalih ponuđenih oblika kontakata s pripadnicima vanjskih grupa, koji se prvenstveno odnose na školski kontekst, mogućnost da vršnjak prespava u vlastitom domu zapravo predstavlja obiteljski kontekst, stoga je moguće da su osim vršnjačkih, u ovom slučaju važne i obiteljske norme (koje nismo ispitali). Što se tiče ponuđenih razina kontakta u školskom okruženju najneprihvatljiviji odnos je "sjedjenje u klupi" s Romima, što je u skladu s ranijim istraživanjima (Mihić i Mihić, 2003.; Mihić i Mihić, 2004.). Zanimljivo je da su pronađene spolne razlike u distanci prema Romima, ali ne i Nijemcima. Djevojčice navode kako su spremnije na budući kontakt s Romima nego dječaci. Dakle, djevojčice su sklonije grupi koja se u našem kontekstu može percipirati kao manjinska s obzirom na socijalni status. To je u skladu s ranijim rezultatima prema kojima djevojčice općenito iskazuju niže razine pristranosti prema vanjskim grupama (Thijs i Verkuyten, 2012). Iako su djevojčice svjesnije da „ne bi trebale“ imati predrasude prema grupi Roma, odnosno da ih ne bi trebale diskriminirati, nije utvrđena spolna razlika s obzirom na već ostvareni kontakt. Dakle, djevojčice i dječaci jednako nemaju ostvaren taj kontakt. Podsjetimo, pronađen je očekivano nizak stupanj kontakta s Romima (18 %), a škole u kojima je provedeno istraživanje nije pohađao niti jedan pripadnik romske manjine. To je ujedno i jedan od nedostataka provedenog istraživanja stoga bi u buduća istraživanja bilo važno uključiti škole u kojima postoji mogućnost navedenog kontakta. No, budući da preko 90 % Roma nema završeno obvezno školovanje (Novak, 2004.) zapravo u većini škola ne postoji sustavan institucionalizirani kontakt te se smanjuje mogućnost opti-

malnog međuetničkog kontakta. Različita istraživanja pokazuju da čak i u kontekstu kada je osiguran svakodnevan međugrupni kontakt u školskom okruženju, nije pronađen utjecaj kontakta na smanjenje socijalne distance prema Romima (Franceško, Mihić i Kajon, 2005.). Čini se kako se zbog izrazite marginalizacije Roma, prevladavajući negativni stereotipi prema toj etničkoj skupini teško mogu suzbiti. Nadalje, nepostojanje mogućeg institucijskog kontakta (u školi) kao i njegovog varijabiliteta moglo je za posljedicu imati izostanak efekta kontakta na socijalnu distancu.

Suprotno nalazima s grupom Roma, ostvareni kontakt utjecao je na socijalnu distancu prema Nijemcima. Sudionici s ostvarenim kontaktom s Nijemcima ujedno su iskazali i manju socijalnu distancu prema toj grupi, što je i očekivano prema hipotezi kontakta (Mihić i Mihić, 2004.; Pettigrew i Tropp, 2006.; Zervoulis i Lyons, 2002.). Napomenimo, jedna od škola u kojima je provedeno istraživanje ima "školu-prijatelja" u Njemačkoj i praksa je da se jednom godišnje učenici izmjenjuju u studijskim posjetima. Stoga su iskustvu susreta među školama i zajedničkim druženjima učenika ostvareni uvjeti optimalnog kontakta.

Što se tiče utjecaja percipiranih razrednih normi na socijalnu distancu, utvrđeno je da sudionici percipiraju kako bi ostali učenici iz razreda češće isključivali pripadnika romske, a rjeđe njemačke etničke grupe. Dok je procijenjeno kako bi vršnjake Rome isključivalo oko 56% učenika, za Nijemce taj postotak iznosi oko 13 %. Taj podatak je i očekivan ako uzmemo u obzir da smo ispitivali odnose s dvije etničke grupe koje imaju različit status u našem društvu. Važno je napomenuti da nismo ispitali realno ponašanje ostalih učenika iz razreda, već su sudionici procjenjivali ponašanje ostalih učenika u razredu u hipotetskoj situaciji kada bi u razred došao pripadnik vanjske etničke grupe. Metodološki je nedostatak istraživanja taj što su sudionici pomoću jedne čestice procjenjivali kako bi se ostali učenici njihovog razreda ponašali prema novom učeniku, odnosno, bi li ga isključivali iz razrednih aktivnosti.

Nalaz da je u drugoj točki mjerenja došlo do smanjenja socijalne distance (za jedan bod) prema Romima smatramo pozitivnim, za razliku od distance prema Nijemcima koja je porasla. Kako se distanca prema Nijemcima povećala za manje od pola boda, sudionici su, zapravo, spremni gotovo na istu razinu kontakta s Nijemcima u dvije točke mjerenja. No, iz dobivenih rezultata vidljiv je različiti razvojni trend distance prema Romima i Nijemcima. Ovakav razvojni trend u skladu je s rezultatima ranijih istraživanja koji upozoravaju kako ne postoji opći razvojni obrazac međugrupnih odnosa u različitim međugrupnim kontekstima (Oppenheimer, 2011.). Podsjetimo, iako je socijalna distanca prema Nijemcima porasla, ona je još uvijek značajno niža nego prema grupi Roma. Mogli bismo pokušati objasniti povećanu spremnost sudionika na više razine kontakta s Romima u drugoj točki mjerenja s

tendencijom davanja socijalno poželjnih odgovora, no u tom se slučaju može postaviti pitanje kako je i zašto došlo do povećanja socijalne distance prema vršnjacima njemačke etničke grupe. Pretpostavljamo da bi tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora za obje grupe trebala djelovati u istom smjeru. Kako navedeno ovdje nije slučaj, moguće je da su neki drugi okolinski faktori mogli djelovati na smanjenje distance prema Romima (npr. potencijalna promjena društvenog konteksta i povećana senzibilizacija za Rome – no to nije ispitano). Jedan od nedostataka provedenog istraživanja jest to što nismo izmjerili i socijalnu distancu prema pripadnicima vlastite (većinske) grupe te ju usporedili s razinama socijalne distance prema vanjskim grupama. Možda je grupa učenika koju smo ispitivali jednostavno "zatvorena" za kontakt s "novim" učenicima, neovisno o njihovoj etničkoj pripadnosti. Nadalje, osim ispitanih, na socijalnu distancu djeluju različiti čimbenici koje nismo uključili u provedeno istraživanje. Jedan je od mogućih čimbenika identifikacija sudionika s vlastitom grupom, odnosno s vlastitim razredom. Kod sudionika koji se ne identificiraju sa svojim razredom nije nužno očekivati djelovanje razrednih normi na ponašanje, odnosno, iskazanu socijalnu distancu. Nadalje, u budućim bi istraživanjima bilo važno ispitati i šire, npr. školske norme (ponašanje nastavnika, ravnatelja) prema isključivanju pripadnika različitih etničkih grupa, budući da istraživanja pokazuju kako i te norme mogu djelovati na iskazanu socijalnu distancu (Jugert i sur., 2011.; Nesdaile i Lawson, 2011.; Tropp i sur., 2014.), ali i obiteljske norme. Bilo bi korisno buduća istraživanja provesti u školama koje su heterogene s obzirom na etničku pripadnost učenika, odnosno, u kojima redovnu nastavu pohađaju i pripadnici romske i njemačke etničke grupe (odnosno, nekih drugih grupa) te bi se možda u tom slučaju kontakt pokazao značajnim prediktorom izražene socijalne distance. Iz navedenog nedostatka provedenog istraživanja (nedostatak Roma u školama koje sudjeluju u istraživanjima) slijedi i upitnost generalizacije rezultata provedenog istraživanja. Iz navedenog se nameće potreba za daljnjim istraživanjima u području uz korištenje longitudinalnog nacрта s više točaka mjerenja.

Zaključak

Očekivano, sudionici su iskazali različite razine socijalne distance prema dvjema etničkim grupama. Različite ispitanne varijable pokazale su različiti utjecaj na socijalnu distancu prema pripadnicima različitih etničkih grupa. Također, socijalna distanca na istim učenicima u periodu nakon godine dana pokazala je različiti razvojni trend. S obzirom na dobivene rezultate, čini se kako ni unutar istog društva ne postoje jednostavni razvojni obrasci razvoja međuetničkih odnosa. Ovo je važan podatak za planiranje budućih intervencijskih akcija za poboljšanje međuetničkih

odnosa. Škola može biti dobar kontekst za provođenje intervencija, no ukoliko se želi raditi na poboljšanju međuetničkih odnosa s različitim etničkim grupama, pri osmišljavanju prikladnih i djelotvornih intervencija prvo treba pažljivo ispitati važnost pojedinih čimbenika (kontakt, status grupe, identifikacija s vlastitom grupom, percipirane razredne norme) koji imaju utjecaj na određene međugrupne odnose te u intervenciju uključiti one čimbenike koji se pokazuju djelotvornima.

Literatura

- Aboud, F. E. (2005.). The development of prejudice in childhood and adolescence. U: Dovidio, J. F., Glick, P., i Rudman, L. (ur.), *On the nature of prejudice: fifty years after Allport* (str. 310-326). Oxford, UK: Blackwell.
- Allport, G. W. (1954.). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Banerjee, R. (2002.). Children's Understanding of Self-Presentational Behavior: Links With Mental-State Reasoning and the Attribution of Embarrassment. *Merrill-Palmer Quarterly*, 48(4), 378-404. doi: 10.1353/mpq.2002.0015
- Bennett, M., Barrett, M., Karakozov, R., Kipiani, G., Lyons, E., Pavlenko, V. i Riazanova, T. (2004.). Young children's evaluation of the ingroup and of outgroups: A multinational study. *Social Development*, 13, 124-141. doi: 10.1046/j.1467-9507.2004.00260.x
- Bennett, M. i Sani, F. (2008.). Children's subjective identification with social groups. U: S. Levy i M. Killen (ur.), *Intergroup attitudes and relationships from childhood through adulthood* (str. 19-31). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Blažević Simić, A. (2011.). Socijalna distanca hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim i vjerskim skupinama. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 153-170/online/. Preuzeto 1. 3. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/118074>
- Bogardus, E. S. (1925.). A social distance scale. *Sociology and Social Research*, 17, 265-271.
- Csepeli, G. i Simon, D. (2004.). Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(1), 129-150. doi: 10.1080/1369183032000170204
- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2008.). Sklonost međuetničkoj diskriminaciji u djece i međuetnički stavovi i ponašanja njihovih roditelja: promjene tijekom vremena u podijeljenoj zajednici. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 377-400/online/. Preuzeto 1. 3. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/31378>
- Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (2003.). National identity and social distance. *Review of Psychology*, 10(2), 85-94/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/2972>.
- Enesco, I., Navarro, A., Paradela, I. i Guerrero, S. (2005.). Stereotypes and beliefs about different ethnic groups in Spain. A study with Spanish and Latin American children living in Madrid. *Applied Developmental Psychology*, 26, 638-659. doi: 10.1016/j.appdev.2005.08.009
- Feddes, A. R., Noack, P. i Rutland, A. (2009.). Direct and extended friendship effects on minority and majority children's interethnic attitudes: A longitudinal study. *Child Development*, 80, 377-390. doi: 10.1111/j.1467-8624.2009.01266.x
- Fitzroy, S., i Rutland, A. (2010.). Learning to control ethnic intergroup bias in childhood. *European Journal of Social Psychology*, 40, 679-693. doi: 10.1002/ejsp.746

- Franceško, M., Mihić, V. i Kajon, J. (2005.). Socijalna distanca i stereotipi o Romima kod djece novosadskih osnovnih škola. *Psihologija*, 39(2), 167-182/online/. Preuzeto 1. 3. 2015. s: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0048-5705/2006/0048-57050602167F.pdf>
- Gallagher, E. i Cairns, E. (2011.). National identity and in-group/out-group attitudes: Catholic and Protestant children in Northern Ireland. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(1), 58 -73. doi: 10.1080/17405629.2010.533977
- Hrvatić, N. (1996.). Romi u interkulturalnom okružju. *Društvena istraživanja*, 5-6(25-26), 913-933/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/31791>
- Hrvatić, N. (2004.). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa. *Migracijske i etničke teme*, 20(4), 367-385/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/7060>
- Jugert, P., Noack, P. i Rutland, A. (2011.). Friendship preferences among German and Turkish preadolescents. *Child Development*, 82, 812-829. doi:10.1111/j.1467-8624.2010.01528.x
- Löw Stanić, A. (2014.). Predrasuda i prikazivanje Roma u medijima: može li jedna televizijska emisija povećati međugrupnu toleranciju? *Društvena istraživanja*, 23(2), 303-325/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/125563>. doi:10.5559/di.23.2.05.
- Maričić, J., Kamenov, Ž. i Horvat, K. (2012.). Predrasude u dječjoj dobi: provjera dviju skala socijalne distance. *Društvena istraživanja*, 1(115), 137-158/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/79638>. doi:10.5559/di.21.1.08.
- McGlothlin, H., Edmonds, C. i Killen, M. (2007.). Children's and adolescents' decision-making about intergroup peer relationships. U: S. M. Quintana, i C. McKown (ur.), *Handbook of race, racism, and the developing child* (str. 424-451). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Mihić, V. i Mihić, I. (2003.). Poznajem, prihvatam, poštujem – istraživanje etničke distance kod dece i njihovih roditelja. *Psihologija*, 36 (2), 167-182/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0048-5705/2003/0048-57050302167M.pdf>
- Mihić V. i Mihić I. (2004.). Quality of Life in Multicultural Regions: Stereotypes of Roma in Serbian School-children. U: *1st International Conference Quality of Life and Psychology, Book of abstracts* (str. 77). Thessaloniki, Greece : Aristotle University of Thessaloniki.
- Monteiro, M. B., França, D. X. i Rodrigues, R. (2009.). The development of intergroup bias in childhood: How social norms can shape children's racial behaviours. *International Journal of Psychology*, 44, 29-39. doi:10.1080/00207590802057910
- Mrnjauš, K. (2013.). Interkulturalnost u praksi – socijalna distanca prema “drugačijima”. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2), 309-325/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191500&lang=en.
- Nesdale, D. (2004.). Social identity processes and children's ethnic prejudice. U: Bennet, M. i Sani, F. (ur.), *The Development of Social Self* (str. 219-245). New York, NY: Psychology Press.
- Nesdale, D. (2011.). Social groups and children's intergroup prejudice: Just how influential are social group norms? *Anales de psicología*, 27(3), 600-610/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://revistas.um.es/analesps/article/view/135091>
- Nesdale, D. i Kokkoris, L. (2005.). *Group norms, outgroup ethnicity and children's intergroup prejudice*. Queensland, AU: Griffith University.
- Nesdale, D. i Lawson, M. J. (2011.). Social groups and children's intergroup attitudes: can school norms moderate the effects of social group norms? *Child Development*, 82(5), 1594-606. doi: 10.1111/j.1467-8624.2011.01637.x.

- Nesdale, D., Maass, A., Durkin, K. i Griffiths J. (2005.). Group norms, threat, and children's racial prejudice. *Child Development*, 76(3), 652-63. doi:10.1111/j.1467-8624.2005.00869.x
- Novak, J. (2004.). Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava. *Migracijske i etničke teme* 20(4), 403-432/online/. Preuzeto 5. 4. 2015. s: <http://hrcak.srce.hr/7062>.
- Oppenheimer, L. (2011.). Comparative analyses: Are there discernable patterns in the development of and relationships among National Identification and in-group/out-group attitudes? *European Journal of Developmental Psychology*, 8(1), 116-132. doi: 10.1080/17405629.2010.534277
- Penić, S., Grgić, N. i Šepec, T. (2005.). Etnička predrasuda prema Romima i njen utjecaj na prosocijalno ponašanje. U: Kamenov, Ž., Jelić, M., i Jokić Begić, N. (ur.), *XVII. dani Ramira i Zorana Bujasa*. Zagreb: Filozofski fakultet i Hrvatsko psihološko društvo.
- Pettigrew, T. F. (1998.). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85. doi: 10.1146/annurev.psych.49.1.65
- Pettigrew, T. F. i Tropp, L. R. (2006.). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality & Social Psychology*, 90, 751-783. doi: 10.1037/0022-3514.90.5.751
- Pettigrew, T. F. i Tropp, L. R. (2011.). *When groups meet: The dynamics of intergroup contact*. New York, NY: Psychology Press.
- Previšić, V., Hrvatić, N. i Posavec, K. (2004.). Socijalna distanca prema nacionalnim ili etničkim i religijskim skupinama. *Pedagogijska istraživanja*, 1(1), 105-119.
- Reizábal, L. i Ortiz, G. (2011.). National identity and in-group/out-group attitudes with Basque and Basque-Spanish children growing up in the Basque Country. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(1), 98-115. doi: 10.1080/17405629.2010.534263
- Ruble D. N., Alvarez J. M., Bachman M., Cameron J. A., Fuligni A. J., Garcia Coll C., et al. (2004.). The development of a sense of "we": The emergence and implications of children's collective identity. U: Bennett M, i Sani F, (ur.), *The development of the social self* (str. 29-76). East Sussex, England: Psychology Press.
- Rutland, A., Cameron, L., Milne, A. i McGeorge, P. (2005.). Social norms and self-presentation: Children's implicit and explicit intergroup attitudes. *Child Development*, 76, 451-466. doi: 10.1111/j.1467-8624.2005.00856.x
- Teichman, Y. (2001.). The development of Israeli children's images of Jews and Arabs and their expression in human figure drawings. *Developmental Psychology*, 37, 749-776. doi: 10.1037/0012-1649.37.6.749
- Thijs, J. i Verkuyten, M. (2012.). Ethnic attitudes of minority students and their contact with majority group teachers, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33, 260-268. doi:10.1016/j.appdev.2012.05.004
- Tropp, L. R., O'Brien, T. C i Migacheva, K. (2014.). How Peer Norms of Inclusion and Exclusion Predict Children's Interest in Cross-Ethnic Friendships. *Journal of Social Issues*, 70(1), 151-166. doi: 10.1111/josi.12052
- Tropp, L. R. i Prenovost, M. (2008.). The role of intergroup contact in predicting interethnic attitudes: Evidence from meta-analytic and field studies. U: S. Levy i M. Killen (ur.), *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood* (str. 236-248). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Verkuyten, M. (2001.). National identification and intergroup evaluation in Dutch children. *British Journal of Developmental Psychology*, 19, 559-571. doi: 10.1348/026151001166254

Zemore, S. E., Fiske, S. T., i Kim, H. J. (2000.). Gender stereotypes and the dynamics of social interaction. U: Eckes, T. i Trautner, H. M. (ur.), *The Developmental Social Psychology of Gender* (str. 207-241). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Zervoulis, K. i Lyons, E. (2002.). Predicting ingroup favouritism and outgroup derogation in a multicultural context: The effects of history representations, group identification, collective self-esteem and intergroup contact. U: *British Psychological Society's Social Psychology Section Conference, Book of Abstracts* (str. 82). UK: Huddersfield.

Social distance towards the peers of different ethnic groups-the impact of the perceived class norms and realized contact

Abstract

The aim of this study was to examine the role of the perceived class norms and intergroup contact in taking an attitude of social distance towards the peers of different ethnic groups (the Germans and the Roma). In order to explore potential developmental changes in social distance, the survey was repeated on the same participants after one year. The sample included 275 seventh-formers (143 boys) in the first and 245 students (121 boys) in the second measuring. The participants expressed higher level of social distance towards the group of the Roma and the impact of perceived class exclusion norm on the level of social distance towards this group was found. The participants who had previously made contact with the Germans showed lower levels of social distance towards them. In the second measuring, social distance towards the Roma decreased and it increased towards the Germans, but it still remained higher towards the Roma group.

Keywords: norms; realized contact; social distance